# ШТУКА ЖИТТЯ

Др. МИХАЙЛО МИКИТИН.

# ШТУКА ЖИТТЯ

(SAVOIR VIVRE)

Правила суспільного поведення.

Накладом Української Книгарні „ГОВЕРЛЯ"
41 E. 7th St., N. Y. C.

Printed in the United States of America.

1952

"HOWERLA"
UKRAINIAN BOOK STORE & VARIETIES
41 East 7th Street, N. Y. C., U. S. A.

# ЗМІСТ:

## ЧАСТИНА I.

### Норми суспільного життя.



## ЧАСТИНА II.

### А) Загальні вимоги суспільного поведення.

**Б) Джентельмен дома.**



**В) Джентельмен поза домом.**



## ЧАСТИНА III.

**Правила поведения в спеціяльних случаях.**

# ЧАСТИНА IV.

## Листування.

§ 1. Форма листу.
§ 2. Зміст.
§ 3. Характер письма.

## ЛІТЕРАТУРА.

# ЛІТЕРАТУРА.


Marjan Rosciszowski: Jak się zachować w towarzystwie, Lwów 1928.

Sebastjan Arhens: Kodeks towarzyski, Warszawa

Guth-Jarkovsky: Prawidla slušnosti pro mládež 1922.

Vauban i Kurcewicz: Zasady i nakazy dobrego wychowania 1928.

Wisnar-Piątek: Zasady przyzwoitego zachowania się.

Леонід Бачинський: Правила доброго поведення для шкільної молодіжи.
Ужгород 1928.

Макарушка: Наука виховання.

# ЧАСТИНА I.

## Норми суспільного життя.

Побіч ряду моральних приказів і заказів, що мають своє жерело в системах етики, яка позістає в тійсній звязи зі сакральними (релігійними) елементами, нормуючими психічне життя суспільних гуртків, та побіч установлених дорогою звичаю або законодавства приписів закона, яких метою є уладити зовнішне життя зорганізованих суспільностей і дорогою примусу приневолити одиниці в імя загального добра повинуватися волі загалу, — вже з первісними проявами життя громади зявляються ще третьорядні норми взаїмного відношення до себе живучих в гурті одиниць, які вправді не є ані етичними ані правними законами, які одначе позістають завжди в тіснім сполученню розвоєвім з цими двома ґрупами законів, будучи для них неначе зовнішною прикрасою і доповненням, а є це: правила суспільного поведення.

### §. 1. Правила суспільного поведення.

Жерелом правил суспільного поведення є звичаї, які у ріжних народів бувають неодна-

кові та які залежать від обставин економічних і природних, від способу життя і темпераменту дотичної нації.

Та хоч ріжноманітні є жерела, що дають почин повставання і розвою правил суспільного поведення, то все таки у всіх народів видно одну спільну їх основу, на яку складається братня любов, що не знає ненависти, гніву, зависти і пімсти, а бажання помагати другим матеріяльно і морально, та охота віддати честь тим, що своєю силою стоять вище загалу.

В непроглядній юрбі пережитих віків в парі з розвоєм людської культури, росли і змінялися паростi цих форм суспільного життя і победення, які треба всім знати, і тим, що розумом та спосібностями горують над другими, і тим, що знанням не видніють в переді. Бо добре поведення є силою, яка будить радість життя, яка каже шанувати і розуміти спільні ідеї цілої громади, а в нашій добі становить могутній чинник в боротьбі взаїмних інтересів, який облегчує одиниці змагання о існування, лагодить жорстокі сторони тяжкої судьби і дає побіду нераз там, де знання і обра зування не в силі встоятися.

У нас переважно принято за звичаєву реґулу пускатися в життя з дуже скупими відомостями про форми товариського поведення і хоч дома і в школі вчиться молоду людину пізнати і присвоїти собі відомости практичні, поняття моральні і релігійні, та плекається си-

лу фізичну, — то все таки не глядиться зовсім на систематичне обзнайомлювання молодої людини з товариським життям, думаючи, що життя само всего навчить.

Світ одначе глядить дуже тверезо на знання сих треторядних правил суспільного поведення і без пощади осуджує найменші похибки в тім напрямі, не роздумуючи над тим, звідки ми маємо се знання взяти і нераз доводиться нам бачити, що в соперництві життєвім виходить побідно цей, хто своє знання тактовним і зручним поведенням зуміє представити в гарнійшім світлі.

Ціллю отже життя кождої людини повинно бути присвоєння собі, крім чесного характеру і потрібного знання, також доброго суспільного поведення, бо лише той може називатися джентельменом, се є благородною людиною, котра своїм поведенням і чесними прикметами несе радість в суспільний гурт, а сама всюди може легко і спокійно виступити свідома цего, що її внутрішня і внішня оглада ділає приємно на окруження, тому бо вона пізнає і присвоїла собі систему штуки життя (savoir vivre).

## §. 2. Штука життя.

Штука життя не є ніякою спосібностю ані знанням, як рівнож не можна її схопити в дефініцію якогось абстрактного поняття, —

лише штукою життя можемо назвати цілий загал зовнішних проявів суспільного життя, які повстають в нас самих і виказують повну гармонію так внутрішню як і вніщню.

Першорядними елементами штуки життя являються: товариська оглада і такт, особиста гідність і володіння собою і правдива совершенність. Пригляньмося їм блище.

### а) Товариська оглада і такт.

Коли людина входить в товариство, то повинна придержуватися товариських правил, які громадянство створило в довгім періоді своєї творчої традиції, які вправді не є списані і не примушують до їх береження, які змінюються разом з фазами зміни звичаїв і обичаїв, а яких все таки всі стараються придержувати.

Товариською огладою називаемо прикмету, яка дасться вивчити і удержати, а через вправу привести до повного розцвіту, а яка проявляється на зовні спосібністю у виповнюванню всіх товариських правил у формі елеґантній і гладкій, та у знайденню в кождій ситуації відповідних слів і рухів.

Оглада знаменує одиницю, як культурну, дає їй доступ всюди, без огляду на рід і походження.

Товариські правила, які початково є для людини тяжкі і непотрібні, являються для культурної людини конечними і необхідними.

Товариську огладу доповнює собі одначе кожда людина, яка посідає вроджене почуття приличности, що каже мати на увазі права і почування других людей, та обявляється вмілістю не приводити других в прикру ситуацію і не звертати уваги на чужі хиби. Ця прикмета споріднена з почуттям встиду, яке не дасться набути, воно теж мусить бути вроджене, або впоєне, а ця зноваж прикмета хоч зразу невидима обявляється аж тоді на зовні, коли бракує її у другої людини.

Людина тактовна береже все зовнішний спокій, всі свої симпатії і антипатії уважає за особисті почування і не примушує товариства в цьому напрямі займати якенибудь становище, вміє свій темперамент підвести під прикази чемности і вміє в сей спосіб уладити милим і можливим товариське життя.

Такт пливе з доброти серця, інтеліґенції, спосібности скорої орієнтації і застановлення, а будучи неоціненим оружжям в кождім положенню є рівночасно ніжною квіткою культури, для якої пригожу почву становить ніжність людської душі.

## б) Особиста гідність і володіння самим собою.

Щоби гідно можна було усі добрі сторони свого характеру вивести на світло перед товариством, а з другого боку без доконечної потреби не показувати всіх своїх хиб і слабих

черт, — до сього безумовно потрібним є глибоке знання самого себе, яке витворює певність себе і віру у свої сили, наслідком чого людина не зуміє понижатися, а всі свої прикмети буде виявляти в найгарніщій зовнішній формі. Особиста гідність з одного боку є далекою від придуркуватої несмілости, з другого боку не дозволяє мішатися в несвої справи та поводитися чванливо. Почуття особистої гідности несе зі собою спокій і рівновагу духа, а це помагає все людині володіти над самим собою, так, що людина в якімнебудь положенню житевім робить враження щирої, зрівноваженої, яка завжди вміє промовчати все, що моглоб бути непожаданим і несмачним для окруження.

Вироблена сею дорогою **сила волі** здержить гнів, обурення і заздрість, які можуть нанести другим образу і знівечити найгарніщі дружні взаємини, перемінити добрих другів в неприятелів і наразити себе і других на непомірні шкоди, як рівнож здержить злишню радість і обяви надмірного вдоволення, які можуть вчинити людину несимпатичною для других.

Головною отже преміссою штуки життя є вмілість у особистій гідности володіти собою самим в такій мірі, щоби в найбільше напружених ситуаціях життєвих не показувати на зовні сього, що душевно переживається.

### в) Правдива совершенність.

Товариська оглада, такт, особиста гідність і панування над собою стаються щойно тоді правдиво вартісними, коли вони є проявами нашої внутрішньої совершенности, яка, будучи прикметою чисто душевною, проводить нашими діланнями і, полишаючи одиницю свобідною та независимою, кладе певну віддаль межи нами а другими людьми, не дозволяючи іньшим занадто зближатися до нас,

Правдиву совершенність можна осягнути або дорогою **виховання** і приставання з людьми шляхотними, які своїм примірним поведенням дадуть спромогу для повного розцвіту цієї прикмети, або треба правдиву совершенність виробляти у себе дорогою **самообразування**.

Самообразування правдивої совершенности вимагає одначе примінення зглядом себе самого безмірної строгости, яка не дозволяє на ніякі найменчі схиблення навіть тоді, коли одиниця є сама; треба володіти чертами лиця, рухами тіла і взагалі поведенням особистим так, начеб хто завжди дививсь на нас.

Хто сам або в окруженню найблизчих поводиться по простацьки, то в товаристві відкриє його негайно око людини інтеліґентної і пізнасть, що його поведення є лише маскою, прибраною на час товариських взаємин, бо сей лище є справді бездоганним і совершенним,

хто володіє собою і не є рабом ніяких внутрішних і внішних привичок, та вміє сполучити чесність і дистинкцію духа з красотою рухів, зовнішного вигляду і мови.

Найбільше небезпечною для нашої совершенности привичкою є недбальство і лінивство, які роблять з людини — раба, негідного життя, бо точність є обовязком кождої людини. Лише точна людина показує, що вміє оцінити час свій і час другої людини і цею дорогою добуває довіря до себе. Бо хто недбалий і не точний що до часу — сей звичайно є недбалий в цілім своїм поведенню і йому ніхто не зможе поручити доверщення важних інтересів. Нєточний кромі цього нівечить і душевний спокій других і сам не має ніколи успіху в життю так, що все нарікає на брак щастя і незввидну долю.

Шануймо-ж в першу чергу кожду хвилину нашого життя, бо години які прогайнуємо в лінивстві, ніколи не вернуть і пізно вже бачити їх вартість в днях нашої старечої немочі.

## § 3. Систематичний огляд правил товариського поведення.

Поміж правилами торариського поведення можна розріжнити в першу чергу **три ґрупи норм**, з яких одні становлять загальні вимоги суспільного поведення і творять основу товариського приміненя людини у **всіх случаях**

**життя**, другі рівнож загального характеру, реґулюють **домашнє життя** джентельмена, а треті вказують людині в загальнім начерку поведення **поза домом.**

Поза вище згаданими нормами істнує ще ґрупа правил товариського поведення **в спеціяльних случаях,** для котрих однак основою є вище згадані вже норми, без знання яких були б ці спеціяльні норми штучною неспосібною до правильного життя парістю.

Кромі оттих всіх вище наведених ґруп істнують ще правила нормуючі товариські взаємини людини в листуванню, яке має свої окремі закони і вимоги, — оперті одначе рівнож на загальних правилах поведення.

В части другій сеї книжки зібрано в трьох розділах загальні вимоги суспільного поведення, поведення джентельмена дома і його поведення поза домом, в части третій правила поведення в спеціяльних случаях, а в части четвертій правила листування.

# ЧАСТИНА II.

## А) Загальні вимоги суспільного поведення.

### § 1. Чистота тіла.

Смішною є се річчю бачити гарні перстені на немитих руках, прикрашених нігтями з жалобою, а огидою несе від немитого тіла, коли запах перфуми мішаеться з вонючим потом.

Чистота тіла, що є услівям здоровля відноситься не лише до рук і лиця, але також до всего тіла і ніг.

До миття цілого тіла щоденно уживай, мила і щітки, або твердої губки, зуби і уста прочищуй рано і вечір та по кождій їді щіточкою, волосся стрижи часто і все держи зачесане, причому не масти його до липкости, заріст на лици чисто голений або причесаний.

Нігті обтинай рівно, а не обскубуй, руки вимивай кілька разів денно, передусім перед їдою, вонючі і зіпсовані зуби дай направити у зубного лікаря, а ноги, коли скоро потяться,

вимивай часто літною водою і засипуй тальком або пудром.

В літі не лінуйся купатися в ріці, а зимою йди до парні, або купайся дома у ванні. Коли-ж не маєш ванни, можеш уладити собі парню в цебрі або бочці, кладучи там горнець з водою, до якого всиплеш розжарене каміння, а сівши на наложену дощину, прикрийся з гори рядном і парня готова.

Коли дбайливість о чистоту тіла стане у тебе конечністю життя, тоді будь певний, що половина щастя в життю є за тобою.

## § 2. Одяг.

Нічо так не знеохочує товариства до одиниці, як недбальство та всякі недостатки і хиби в ґардеробі, бо вартість одиниць під зглядом естетики і доброго смаку оцінюють люде після зовнішнього вигляду, на який складається одяг.

Вбрання, хоч бідне, мусить бути все направлене, вичищене, без плям, не вонюче потом, тютюном, їдою, кухнею, бензиною і т. п. Ґузики всі одного роду і на свойому місці.

Білля мусить бути рівнож завжди чисте, бо брудна сорочка не лише є шкідливою для здоровля, але також зрадить в товаристві твою неохайність. Шкарпетки і панчохи не можуть бути брудні та подерті, хусточка до носа мусить бути чиста і нелатана.

Обув не подерта і старанно вичищена, не лише з переду але і на закаблуках, робить рівнож добре враження.

В одязі мусить бути гармонія.

Літом носиться ясніщі кольори вбрання і кольорові сорочки з мягкими ковнірцями; зимою темне суконне вбрання; в горячі дни можна ходити без камізольки, зі шкіряним паском на споднях; в лівій нагрудній кишені сурдута можна носити хустину білу або підхожу барвою до вбрання. Не носити ковнірців з целюльози і краваток в крикливих кольорах, а до цього подертих і невипрасованих.

Вбрання повинно бути завжди випрасо ване, сподні не поморщені та міховаті, а спідне білля так уладжене, щоб не висіли на верха шнурки, тасємки і т. п.

Шапку або капелюх носити просто, а не на „бакєр", капелюха не прибирати у дивовижні форми, бо простота є першою прикметою джентельмена.

Літом можна обійтися без капелюха, але коли волосся не є коротко стрижене, тоді мусить воно бути зачесане.

Рукавички носи завжди чисті і не подерті, палицю не поскалену і непігнену, парасолю цілу з неполоманими дротами, чисту і добре звинену.

Памятай, що до фрака належить біла, невязана, до смокінґа чорна, невязана, а до чор-

ної маринарки, яка тепер часто заступає смокінґ, сіра або чорна зі сірим, вязана краватка.

При чорному одязі обув і шкарпетки мають бути рівнож чорні.

При запрошенню на вечір, звичайно питається господарів, в якому одягу належить прийти.

Жінки у вище наведених случаях придержуються моди після журналів.

## § 3 Досконалість манер.

Досконалість манер се є вмілість доброго поведення в кождій обставині життя; ця досконалість є мірилом до пізнання і оцінення характеру і якости людини, а складається вона з: гарної постави тіла і усміху в чертах лиця, здержливости від неестетичних рухів і вчинків гнучкого і дотепного способу говореня та зручного примінення себе в товаристві.

З досконалістю манер не приходимо на світ, лише дорогою тяжкої і довгої практики не лякаючися ніяких перепон серед невпинної праці над самим собою, доходимо до неї.

### а) Постава тіла

Основною хибою, при якій захований гарної постави тіла є виключеним, се ненатуральність. Треба завсіди так поводитися, начеб на нас ніхто не звертав своеї уваги, бо натураль-

ність наших рухів становить основу свобідного, непримушеного поведення.

Лице чоловіка є зеркалом його душі, тому, щоб оминути іронію, або співчуття третих осіб, мусимо завжди задержати погоду і спокій в чертах лиця і вистерігатися роблення „мін", які кромі відрази видців, по якімсь часі вкривають лице навіть молодої людини зморщками. Рівнож хибою є морщення чола, жмурення повік і стягання губних мязів. Зморшки на чолі не вказують на якийсь неімовірний розцвіт інтеліґенції, але вони є радше видимою ознакою лихої привички, що нераз молоде і гарне лице дівчини перемінює в машкару.

О чертах лиця рішає дальше уложення уст і спосіб погляду. Уст не стягай ані широко не відчиняй, не давай губам обвисати, а очима дивися свобідно і щиро, щоб вивертання очима або зиз не давали приводу до насміху.

Володіння над чертами лиця се неабияка штука і днесь у XX столітті мусимо бути добре вивченими грачами, щоб добути поважання і довіря других людей.

Голову належить носити свобідно, порушувати нею в залежности від змісту розмови та все вертати до звичайної натуральної постави.

Корпусу не горбити, радше плечі подавати в зад, а груди висувати вперід і то мірно, без пересади, щоб не підозрівали нас о гордість і чванливість.

Природні а доцільні і гарні рухи рук і рамен викликують нераз більше чару, чим найгарнійше лице. Підчас ходу свобідний рух в такт кроку, в часі розмови рідко лише підчеркнення деяких висловів маєстатично рухом руки, а при сидженню держання рук на колінах або стегнах се кардинальні засади естетичного поведення.

Наші ноги повинні рівнож вказувати на простоту і натуральність. При стоянню не належить ніг згинати в колінах, ані широко розставляти, при сидженню не вільно висувати ніг далеко вперід, ані згинати їх взад або закладати за ноги крісла. Закладаючи легко ногу на ногу — женщини стягають сукню в долину, щоб не світити колінами, а мущини підтягають дещо сподні, щоб в сей спосіб зберечи запрасовані смуги.

До здобуття одначе повної елеґанції і свободи рухів треба безвпинної вправи перед зеркалом і приміннювання ритмічної руханки, яка має на увазі проґресивний розвиток всіх мязів і гармонійний розвиток всіх членів тіла, або заняття плястичними танцями, які рівнож виробляють гнучкість і естетичний вигляд рухів.

### б) Недозволені вчинки.

Двоякого рода рухів і вчинків повинен вистерігатися джентельмен, а саме, з одного боку противних добрим обичаям, яких заборо-

нює карний закон кождої зорґанізованої суспільности, з другогож боку таких вчинків, які є противві приличности і естетиці.

Бесіда тут про цих останніх, що викликують в окруженню почуття обридження, несмаку і гидоти.

Не харкай і не плюй на підлогу і землю, дома плюй до сплювачки, а на вулиці і в товаристві до хусточки, причім не розтирай слизи і не заглядай в хустку; ніс утирай після змоги тихо до хустки, не зівай в товаристві з приданням до цього рику або охкання, а коли мусиш то зробити, то закрий уста хусткою і роби це непомітно; не довбай в усі, або носі не чіхайся по тілі ані в потилицю, не протирай очей прилюдно не виривай собі волосся з рук або лиця, не обгризай нігтів, не витягай і неломи пальців, не ступай голосно і не сувай ногами, не держи рук в кишенях споденъ, або під пахами камізельки.

Коли маєш катар носа чи легких, памятати про це, що в часі тих хоріб не вільно тобі знаходитися в товаристві.

Сидячи на кріслі, не гойдайся і не опирай крісла на задних або передних ногах, бо нищиш меблі і підлогу, а себе наражуэш на потовчення при упадку.

### в) Спосіб говорення.

Поводження в життю є зависиме у великій мірі від способу говорення, а хто має при-

крий звук голосу, то це наслідком занедбання налогу або хороби.

Шепеління і говорення через ніс се є хиби вимови, які можна усунути через вправу і науку дикції.

Голос хропавий і зужитий звичайно спричинений надмірним уживанням тютюну або алькоголю зміниться на лагідний, коли силою волі примусиш себе покинути погані звички наркотизування...

Кромі приємного і точного наголосу треба вміти висловлювати свої думки вплавно і гладко, не вставляючи поміж силяби протяжних звуків а, е, і, не роблячи довгих прірв в бесіді, не додаючи поміж словами смішних стереотипних додатків сего рода, як: „пане добродію“ „пані“, „кажу“ „ка-е“ і т. п. Рівнож не говори скоро, щоб через поликання слів не ставала твоя вимова невиразною і запутаною.

Звучний і гладкий спосіб висловлювання, можна добути дорогою невпинної дискусії з людьми та через читання авторів і преси, щоби присвоїти собі як найбільшу скількість слів і зворотів, в кінці дорогою прислухуванняся до бесіди людей, починаючи від буденної розмови, а кінчаючи на публичних промовах в суді, парляменті, театрі і т. п. Досконала вимова це дар, який в життю приносить неоціненні користи, а добути цей дар можемо через порівнування власної вимови з вимовою других і дорогою наслідування вимови реторів.

### г) Товариське примінення себе.

Милим і пожаданим гостем в товаристві стається людина тоді, коли вміє увійти в настрій і положення другого, даючи другому рівночасно спроможність пізнати свої прикмети.

Вмілість товариського примінення себе не може полягати ані на зайвім ентузіязмі ані на холодній обоятности, мусить бути вільною від низького підлещування і від грубого опору.

Вказівкою в цьому напрямі є вироблення інстинкту, яким вичуємо уподобання других, навяжемо наші думки до них і звернемо в сей спосіб розмову на живу і милу тему, а інстинкт цей виробляється через всесторонне образування.

Правда, що примінення себе до другого вимагає пожертвування своєю особою, але не повинно перемінитися в сервілізм.

Правдивий джентельмен є вищий понад своє „я" і побіч вмілости приноровлення себе до зібрання, в якому знаходиться, є він спосібний свої індивідуальні погляди накинути товариству без образи когонебудъ і його переконань та звичаїв, він не буде ніколи скучний або патетичний, а в розмові буде натуральний і для кождого зрозумілий.

Товариство є силою, яка підносить і нівечить одиниці, бо життя в товаристві відповідає з одного боку натуральним потребам людини, в другого боку приноситъ людині ріжні кори-

сти матеріяльні,— тому зовсім незайвою є у людини охота примінити себе товарисько після понять джентельмена.

## § 4. Представлення себе.

Товариські зносини навязується дорогою обопільного представлення себе, яке побіч поздоровлення є найлучшою спосібностю виказатися знанням товариських форм і правил, бо сама штука представитися не є зовсім легкою. Кого в товаристві не представлено, то його не знається і звичайно з ним не говориться, з виїмком подорожі, коли то можна розмовляти не представляючися.

Представлення повинно відбуватися спокійно і так, що представляється особу молодшу старшій, особу низчу становищем, особі вищій становищем мущину женщині, женщину незамужну замужній навіть молодшій вдові або розвідці, причім, імя особи представлюваної виповідається в першу чергу. Колиж одначе мужчина представляється сам женщині, тоді вона може потакнути головою, не виповідаючи свойого прізвища, подібно особа старша літами або становищем на представлення молодшої може не подавати свойого прізвища.

В сальоні належить в першу чергу привитатися з господинею дому, а підходячи до неї, можна присутних повитати окликом; витатись наперід зі знайомими панями, а пізніще

з незнайомими панями і панночками, при чому старший мужчина є перший перед панночкою.

Коли гості за столом, або коли їх богато, — уклонися всім з далека, а руку подай найблизчим.

Мущина ніколи не повинен подавати перший руки женщині, за вимком осіб високо поставлених, які можуть перші подати руку, але і то лише молодим панночкам.

Женщина на вулици може руки не подавати. При представленню женщини в рівнім віці рішає становище батька або мужа, причім при представленню осіб рівних віком і становищем уживається форми: „Чи можу запізнами зі собою,“ яка виказує рівність положення.

Товариська зручність і притомністъ ума дають спромогу оцінити при представленню скоро і відповідно вік і становище дотичних осіб в той спосіб, щоби котрої небудь з них не діткнути,

Коли сидиш за столом і входить якась женщина, то належить встати і сісти тоді, коли сідає господиня дому.

Не вільно мущині ніколи подавати руку сидячи.

## § 5. Візити.

Візити без огляду на це, чи вони мають місце в цілях прошення або подяки, чи вони є першими в ціли представення себе, чи ґратуляційними, кондоленційними, новорічними або

з приводу поздоровлення, — являються завсіди одинокою дорогою до збереження дружних звязків товариських і виміни думок, та дають свідоцтво нашого знання форм і взаємин товариських. Докладне обзнайомлення з основними правилами в обсягу візит і тревала вправа в цьому напрямі дають певність себе і товариську дискрецію минулого пожадання людини-джентельмена.

Про годину принять належить розвідатися, — вона є зависима від пори обіду, а найкращим для візити часом є години між 4. а 6. по-полудни.

Без запрошення складається візити кондоленціяйні, ґратуляціяйні, з подякою і відвідинами хорих, а позатим належить просити о позволення письмом, телєфонічно, або посилаючи візитову картку.

Після запрошення на вечеру, або підвечірок належить протягом 8 днів переслати свою візитівку.

За зроблену прислугу, приємність, за збереження від неприємности, належить протягом тижня зложити візиту з подякою, яка лишається без реванжу.

Перша візита треває 15—30 мінут, хиба, що виразно просять лишитися довше.

Ревізита належиться протягом 3—7 днів, а, коли в місце ревізити пришлють карточку візитову, се знак, що до цього дому ходити собі небажають.

По забаві, на котру запрошено, належить зложити візиту.

Женщини складають візити новорічні через цілий січень за виімком 3 перших днів, коли приймають візити мущин.

Женщина на своїй картці візитовій не має ніколи адреси і не дає своєї візитівки мущинам хиба лиш може її післати з нагоди Н. Року з побажанням, або з нагоди смерти, з кондоленціею.

Візити святочні складається лиш особам добре знаним; менше званим посилається картку візитову.

При відвідинах хорих треба розвідатися, чи хорий візити приймає, а коли так, то складається коротку візиту, приносячи хорому квіти, причім треба говорити про веселі новинки і йому помогти, після змоги, сповненням якого припоручення.

При візитах кондоленційних не належить ніколи говорити про померщого хиба, що родина сама почне таку бесіду.

Одяг і лице треба примінити завжди до характеру візити. При кондоленціях говорити голосом лагідним й одягнутися в темне вбрання, темні рукавички.

Ревізити не може надіятися молодший від старшого віком або становищем, мущина від женщини.

На візиту вибирайся без клунків і без псів, а увійшовши до дому, лиши плащ, капе-

люх, рукавички, кальоші, палицю чи парасольку в передпокою.

Постукай у двері, або в одвірок, коли двері відчинені, і входи на оклик „Прошу!“ — Стукати не треба там, де є такий напис на дверах, або коли входити до уряду, канцелярії або до склепу.

В першу чергу питаємо, чи особа котру бажаємо відвідати, є дома. На случай її неприсутности даємо служащому візитівку загнену на лівім березі. Женщини лишають візитівку для кождого члена родини жіночого пола; мущини не лишають карт для молодих панночок, супружества і т. п. Коли стрінеться когось з родини, не лишається візитівок, лиш устно передається уклін для неприсутних.

Коли впроваджує нас служба, то о скільки передтим ми не були зголошені, — треба службі дати свою візитівку.

При вході до сальону о скільки, там вже є особа, котру відвідуємо, мущини складають уклін і просять о позволення зложення візити.

Опісля господар дому начинає розмову.

Конверзація при візитах повинна бути свобідна і невимушена, не належить підчас неї бавитися ріжними предметами і глядіти на годинник.

Коли стукають до дверей підчас візити, відповідають господарі дому. Коли приходить ще хтось з візитою, належить свою скінчити і поволи пращатися.

Не завертай з порога господарів, виходячих з дому, коли стрінеш їх, прийшовши з візитою.

Не питай ніколи про те, де ділася господиня дому, котрої не застанеш при складанню своєї візити.

Час тревання візити є зависимий від степення знайомства, причім особи старші дають звичайно дискретний знак словом або рухом про кінець візити.

Довша мовчанка в розмові, зголошення іншого гостя, дальше, коли господар вийшовши з сальону на хвильку і вернувши не сідає, се єі знаки перервання візити.

Розмову при кінци візити не належить уривати, лиш лагідними фразами закінчити і пращатися.

Мущини кланяються ще раз в дверях перед вхопленням клямки і виходять задом. Милих гостей відпроваджується, одначе гість дякує за ту почесть, якщо в сальоні ще є інші гості. Мущини убирають голову аж тоді, коли не видко вже господаря.

Не належить в присутности більше гостей витати другого, нововходячого щирійше, чим виталося присутних, бо в сальоні всі мають рівні права.

При приїзді до чужого міста, де є знайомі, перше треба їм післати картку, а щойно пізнійше зложити візиту.

## § 6. Принятття в гостях.

На запрошення приходи точно, не приходи скорше і не дай на себе чекати і протягом 48 годин від його одержання дай господарям безумовно відповідь.

Відходи разом з іншими гостями. При першім запрошенню в день перед тим зложи візиту.

Неможність явлення оправдай в час і чемно.

При запрошенню рівночаснім до кількох домів, іди там, де перше приобіцяв, але других перепроси.

В гостях господарі дому представляють прихожого нєзнайомим

Уважай завжди на це, щоби ти не сидів або стояв до кого обернений плечима.

В конверзації шануй свою рідну мову і говори нею без хиб, а чужі слова вимовляй поправно. Не відповідай на питання питаннями і знай, що в гостях не говориться на теми релігійні, а женщини не говорять про політику.

Відповідай скромно і без образи для нікого, навіть для неприсутних.

Оповідаючи про себе, вважай, щоби себе вичисляти все на другому місци.

Питання став в чемних зворотах, а ніколи в поодиноких словах.

Заперечення повинні бути прибрані в чемне і оборотне описання.

Відповіди знаками або носовими співзвуками є поганою неделікатністю.

Не підслухуй розмов, не перееривай нікому в бесіді, а коли підійде до ґуртка нова особа, то коротко поінформуй її про зміст розмови.

Проси позволення перечитати одержаний в товаристві лист або телеґраму.

Не вільно говорити нишком так, щоби сусіди не чули.

Коли співають, або грають, слухай уважно і не перебивай.

Коли ти музикальний і просять тебе співати або грати, — зроби це без принуки, але старайся грати або співати з памяти.

Другому признай завжди успіх в його во кальних продукціях, навіть для форми.

З помилок другого не смійся; коли є більш музикальні від тебе, дай їм першенство, але не доводи до того, щоб ти гіршою продукцією a писувався сейчас по лучшій.

Ставай з лівого боку особи, яка грає або співає.

Завсіди звертайся однаково до всіх і не роби ріжниці між особами товариства.

Старайся познайомитися зі всіма особами даного товариства, просячи о представлення господарів, або знайомих.

Коли представляєшся, скажи завсігди виразно своє імя.

Не вільно в товаристві нікого ображати, бо таким способом можеш образити господарів дому, або і ціле присутне товариство.

При витанню дивися в лице, подавай цілу руку і стискай щиро, але не сильно, аж до болю.

Не говори довгих промов, як рівнож не говори богато про себе, не уживай чужої мови, якої всі не розуміють, а при виборі анекдот уважай, щоби були пригожі і не викликували у слухачів апатії або несмаку.

# Б) Джентельмен дома.

## § 7. „Home" поняття й уладження.

„Home" то дім культурного европейця, де він по щоденній праці і боротьбі о хліб насущний, перемучений видом чужих лиць і річей, відпочиває, набираючи нових сил до життя.

Анґлієць любить свій „home" і старається о його вигляд з рівною дбайливістю, як про своє вбрання і своє поведення.

Бажаючи уладити собі мешкання після вимог европейського „home", мусимо в першу чергу рішити про призначення кімнати одної чи більше, до якого котра буде вжитку; коли маємо до розпорядимости одну кімнату, то очевидно мусить вона бути для нас їдальнею, спальнею і сальоном, коли-же одначе диспо-

нуємо більшою скількістю убікацій, тоді на їдальню належить вибрати найобширнішу і найяснішу кімнату, а на спальню і сальон кімнати темніщі, при чому спальня мусить бути найобширніща.

Сальон або будуар можна помістити в найгірших кімнатах, бо про красоту і комфорт тих убікацій рішає не форма мешкання, але його внутрішнє уладження.

Краска і рисунок сті мусить безумовно бути в гармонії з умебльованням В спальні, дитинній кімнаті і ґабінеті наклеюється стіни сатиною, в їдальні сукном, в будуарі і сальоні шовком, зглядно різьбою з дубового дерева це все одначе є люксусові уладження кімнат. Дешевшим способом прикрашення стін є тапети, яких доброю стороною є великий вибір десенів і красок і удержання тепла в кімнаті; практичним одначе способом прикрашення є олійне мальованння, яке можна на случай занечищення змивати теплою водою, що причиняється до удержання ідеальної чистоти в хаті.

При виборі красок не мішати ярких зі собою і не класти простацьких тандетних рисунків, які свідчать про брак смаку у господарів дому.

Стеля повинна бути часто білена і без плям, а підлога цілого мешкання удержана в одному тоні, при чім належить памятати, що мозаїка належить до найбільш елеґантних підлог, підчас коли підлога з немальованих дощок

не надаєтьcя до культурної хати, хиба що покриють її лінолеум.

Щоб умебльовання однокімнатного мешкання було практичним і відповідало вимогам доброго тону, належить в нім подвійне французьке ліжко з одним нічним столиком зглядно два ліжка з такимиж двома столиками відділити на день параваном від решти кімнати, або уживати отомани яку на ніч можна перемінити в ліжко і кромі того ужити до обстанови невеликого столика, кілька фотелів і крісел, канапки і шафи, що одначе мусить бути одного стилю і краски. На стіні над канапкою завішуєтьcя килим або ґобелін, по інших місцях кілька образів артистично викінчених, а на вікні уміщуєтьcя вазони з квітами.

Многокімнатні мешкання дають господарам спромогу виказати при їх умебльованню справжній хист культурної людини, а саме:

В передпокою уміщуємо обширне вішало на убрання з постументом на палиці і парасолі, стінне зеркало і низький табурет. До освітлювання даємо висячу лямпу з матовим або молочним кльошем.

В їдальні уживаємо темних красок на стінах і мало прозрачних фіранок у вікнах, а до обставини: креденсу часом другого менчого креденсу помічного, стола розсуваного на 12 осіб, отомани, 6 або 12 крісел оббитих скірою, або плетених і шафкового годинника.

Не належить класти в їдальні шаф, машин до шиття, або ліжок, а дозволені меблі ставити так, щоби не перепиняли в свободі рухів, а з другого боку не були накопичені в однім гурті.

Дозволені є там образи, які представляють мертву натуру, а з квітів тільки пальми і квіти різані в вазонах на столі і креденсах.

Коли в їдальні є піч майолікова, не закривається її нічим — іншу піч заставляється екраном.

Світла повинно бути в їдальні так в день як вечером, як найбільше.

Спальня вимагає знова красок ясніших чим їдальня. Стіни можуть бути легко рожеві або кремові, фіранки з ґази або тюлю, в вікнах ролети, ліжко одно французьке і один столик нічний або два вузчі ліжка і два столики нічні, шафи на білля і на вбрання (з зеркалом) туалета, козетка і низькі табурети. Лямпа може бути висяча темна, на столиках нічні лямпки зі світлом притушеним; образів уживати декораційних. На вікнах і конзолях квіти вазонові, а на туалеті і нічних столиках різані. Перед ліжками класти дизаники або кожі (скіри).

В більш заможних домах є ще дві кімнати призначені до виключного вжитку господарів, а саме будуар для пані дому і ґабінет для пана дому.

Будуар се кімната, де господиня дому переводить найгарніші хвилі життя в спокою

від щоденного галасу життя, де приймає приятельки і довіренних приятелів і де хорониться, щоб спокійно думати або мріяти на самоті. Тому уладження сеї кімнати мусить відповідати найдрібнішим вимогам красоти і смаку, щоб від неї віяло чаром і приємністю.

Штука приподобання, такт і уміренність дають женщині вказівки в тім напрямі, бо будуар може бути уладжений навіть дуже скромно, але гарно.

Ґабінет пана дому призначений до приймання інтересентів, до студій і праці; з огляду на так поважний характер ґабінету, мусить бути уладжений просто і скромно. Обстанову його творять 2 3 фотелі, бібліотека і бюрко, а на стінах образи легкого змісту в неяскравих красках.

Найосновніщим вимогом культурного уладження дому є перш за все чистота.

Фіранки на вікнах, серветки на столиках, капи на ліжках, мусять бути часто зміняні і чисті, шиби у вікнах, двері, футрини і рами віконні завсіґди без плям і бруду, поміст щоденно фротерований, а не митий водою що нищить мешкання і його обстанову, меблі, ґобеліни, килими і т. п. без пороху і плям.

Кімнати належить часто вітрити, щоб свіжий воздух давав свіжість ума, а зимою удержувати всюди температуру 15—20°, що є безумовним для здоровля, причім лишати двері

сумежних кімнат отворені, щоб всюди теплота воздуха була рівномірна.

§ 8. **Рано дома, сніданя.**

З поконвіку одноманітним, а так важним актом в життю культурної людини, що можна його прирівнати до релігійного обряду Магомета або Будди, є ранішня туалета, якою начинається день дома.

Жінка в шляфроку накиненім на голі рамена, або в піжамі йде до купальні, де купається через 10 хвиль в мірно нагрітій воді, або в умивальниці змиває ціле тіло губкою, миє голову, чеше волосся, полоскає уста і горло і чистить зуби. Опісля в готовальні робить собі „манікір", або чистить щіточкою нігті і помазує їх ляком, опісля переводить „масаж", се є: прикрашує лице при допомозі штучних косметиків, головно через мальовання, яке вимагає великої вмілости, щоб через дилетантизм і зайве перекрашення ефектів не вчинити з гарного лиця поганої маски, але навпаки додати лицю краси і чару. Масажу не вживають ті жінки, які своєї натуральної вроди не потребують доповнювати штукою. З готовальні переходить жінка до ґардероби і одягається в ранішню суконку, яка має бути удержана в ясних і живих кр.сках, коли жінка не переступила „небезпечного віку"

Мущина купається рівнож рано в купальні; намиливши добре ціле тіло та витерши його губкою до червоности, сполоскує водою.

Щоденно повинен митися по пояс і мочити ноги, а літом помивши ноги, посипує їх пудром або тальком, щоб не воняли потом. Опісля полоче горло і миє твердою щіточкою зуби, почім в спальні або ґабінеті чешеться і голиться, бо ознакою джентельмена є гладко учесане волосся і виголене лице. Принесена до нас з анґльо-саських країв мода голення бороди і вусів є згідна з духом поступу, бо відповідає з одного боку гіґієні з другогож є вповні естетичною.

Потім скидає зі себе піжаму і одягається в одяг і обув, в яких звичайно ходить що дня до праці.

По скінченню туалети йдемо до їдальні на сніданя. Господиня дому (або служниця) накриває стіл чистою скатертю і кладе перед кождим з домашних накриття, серветку і тарілку, почім подає кождому по черзі філіжанки з кавою, молоком, какао, або чаєм, Першого обслуговується гостя, другого господаря дому, останню господиню, але ніхто не почне їсти скорше, заки цього не вчинить господиня дому, підносячи ложочку до уст.

Жінка гість має першенство при набиранню їди на тарілку, по ній набирає господиня дому, потім мущини гості, господар дому, вкінци прочі домівники. Їду кладеться на свою тарілку вилками і ложками не своїми, але приладженими в тій ціли господинею. Хліб і вудженини береться вилками, положеними в коші

з печивом або на полумиску з вудрениною, масло відтинается ножем, покладеним побіч масельниці і накладается на бік своеї тарілки; муштарду і конфітури виймается спеціяльно на цю ціль призначеною ложочкою.

При їді обовязують слідуючі правила: 1) Вилки держиться в лівій, а ніж в правій руці, ховаючи ручки в долоню та спираючи великі пальці на боках, а вказуючі на хребті ручок. 2) Ложку держиться між великим а вказуючим пальцем опираючи її на третім пальци. 3) При їді не ликати голосно, не цямкати і не хрупати. 4) Їсти поволи і добре жувати. 5) Мясо краяти на дрібні куски. 6) Не їсти ножем. 7) Не облизувати ложки, ані вилок. 8) Не набирати страви за богато. 9) Не кидатися лакомо на страву і не обїдатися. 10) Краяти клюски на тарілці вилками, а макарону і лазанок не брати до уст, не покраявши їх перше. 11) Не дотикати страв рукою за виїмком раків і печива. 12) Булок не краяти лише ломити. 13) Мяса сіканого і меленого та риби не краяти ножем, лиш помагати собі самими вилками. 14) Цукор в склянці мішати тихо і роздавлювати о боки склянки. 15) Пити ложочкою, зглядно ложочку виймати і поставити на підставці, а тоді пити зі склянки. 16) Не пи и з підставки (тарілки). 17) При питтю уникати всяких відголосів. Господиня дому дае знак до вставання від стола. По скінченню їди дякується найперше сусідам за товариство, опісля

господині дому, в кінці прочим гостям.

## §. 9. Обід.

Коли по скінченім сніданню господар дому пішов до щоденного заняття, господиня дому убрана в фартушок, в першу чергу дбає про переведення домашних порядків, сама приладжує важніщі страви і доглядає прятання в хаті, а коли всі господарські клопоти покінчено, тоді за робіткою або книжкою проводить час до обіду. Наколиб в той час відвідала її приятелька, прийме її в будуарі другим сніданням, яке не є обильне і складається з чаю, або чоколяди і кексів (андрутів).

Перед обідом, який припадає на годину 2—4, господиня чešеться, миє руки і убирає іншу суконку, щоб так пристроєна повитала чоловіка, вертаючого до дому.

Господар, вернувши до дому, миє руки і лице та вбирає чорне або ґранатове убрання, а якщо чекає обід прошений, тоді одягає жакет або смокінґ. Знак до обіду дає господиня, при чому на заході Европи водиться, що бють тоді в ґонґ, або дзвонять дзвінком. Звичайно обід відбувається таким порядком, як снідання, інакше одначе виглядає він тоді, коли є прошеним приняттям.

При **прошених обідах** обовязують такі правила: На день або два перед обідом приладжує господиня потрібні провіянти і обду-

мує „мені“, причім належить памятати, що страв повинно бути не богато, але за се, як найбільш ріжнородних.

В день приняття прибирається стіл білим обрусом і кладеться стільки накрить, скільки має бути гостей, при чому кожде накриття складається з двох тарелів, одного більшого до мяса і меншого до перекусок, двох вилок, двох ножів, ложок і серветки. Перед тарілками ставиться чарки до вина, лікеру, горівки і пива, зглядно шампачки до мусуючого вина. Побіч кождого накриття кладеться карту з іменем і прізвищем гостя і „мені“

На столі приміщується коші з овочами, а між ними вазони живих цвітів, перед накриттям жінок кладеться вязанки фіялок, конвалій, рож або орхідей.

Севретка з завиненим в неї хлібом повинна бути гарно уложена на тарілці.

На прошене приняття запрошується особисто або письмом на тиждень вперід, звиняючу відмову передається в цейже спосіб на кілька день перед днем приняття. Звичайна пора приняття водиться між 5=6 год., при чому належить приходити точно. Прибувших гостей витає господар особисто в передпокою, паням помагає зняти одежу, почім пані з господинею йдуть до готовальні поправити собі волосся і стрій, а панове йдуть до гостинної (сальону).

В дверях пускається гостей завсігди вперід з тим, що пані мають першенство.

Перед самим обідом проводять гості час на товариській гутірці, де проводить розмові господар, або хтось з гостей, при чому дозволені є продукції музично вокальні за виїмком танців, яких черга по обіді.

До стола йде в першій парі господиня дому під рамя з найстаршим віком і ранґою мущиною, а за ними решта гостей парами, на кінци господар.

При столі приміщується гостей після їх знайомства, дбаючи про це, щоби переплітати мущин з жінками.

Гості в першу чергу розвивають серветки і кладуть їх собі на коліна, але ніколи під шию.

Обслуговують гостей господарі дому або служба, при чому служниця має мати чорну суконку і білий фартушок, а лякей смокінґ або фрак і білі рукавиці.

Полумиски подається завсігди з лівого боку гостя.

На кождому сусідови спочиває обовязок бавити в часі обіду свою сусідку з правого боку і дбати про це, щоби вона мала все повну склянку і повний таріль.

В часі обіду аж до десеру подається вина столові і води мінеральні: до зуп мадера, до мяса і десеру вина тязчі, для жінок солодкі, для мущин добірні.

Страву подається всім гостям по черзі, з першенством для дам, з цим, щоби не починати розносити завсігди від одної особи, як першої.

Тоасти вноситься від перших мясних страв, аж до десеру; перший вносить котрийсь з гостей за здоровля господині, за що реванжується господар тоастом в честь гостей, почім слідують інші тоасти за здоровля пань, господарів і т. д.

Одною з важніщих штук життя є знання товариських форм в часі обіду, тому перейдемо їх подрібно.

На присунене до самого стола крісло сідається просто, не опираючись на стінку крісла, ані не торкаючися грудьми стола, при чому руки держиться під столом, поводячи ними легко і елеґантно, а коли одна рука занята, другу кладеться легко на стіл, але без ліктя.

Для других будь услужний, страви ніколи не подавай через стіл, серветки вживай лише до уст і пальців, не витирай посуди в скатерть, радше проси о заміну, страву набирай скоро і лише стільки, скільки зїси, а другий раз бери менше, не плями обруса, не їж хліба в перерві між стравами і не крути з нього кульочок, не їж нічого солодкого перед юшкою (зупою) і мясом, не бери квівів зі стола, набирай з полумиска найблизчий кусок і не крайпорції на полумиску, коли не хочеш брати страви, тоді подякуй, не говори з повним ро-

том і їж малими кусками, не читай підчас їди; коли подають страву незнану, дивися, як поводяться з нею інші, коли знайдеш в страві волос або муху, відсунь їх на бік тарілки так; щоб цего ніхто не бачив, їж поволи, коли страва горяча чекай, аж вистигне, а не дмухай і не мішай її. Не бери нічого з полумиска своєю ложкою або вилками, сіль або перець набирай поставленою в тій ціли лопаткою, або кінцем свойого ножа.

Мясо край кусниками по черзі, уважаючи при цьому, щоб не обризкав сусіда і перепроси, коли когось обмастиш або щось розібєш.

Коли сам розносиш страву, проси брати, при чому сам не накладай нікому страви на тарілку

Коли подають рибу або страву, якої не їсться при помочи ножа, лише самими вилками, можна кусничком хліба в лівій руці помагати собі хлібом, одначе не належить витирати ніколи тарілки хлібом і вимачувати решти страви.

При столі не належить довбати зубів краще лишити се на пізніще.

Рукою можна їсти трускавки, раки, кукурузу, сухі тіста, андрути.

Птицю їсться ножем і вилками і то так, щоб кісток не брати в рот.

Овочі крається десеровим ножиком, придержуючи їх такимиже вилками, а потім знимається лупину.

Цукор набирай щипками або ложочкою, а до чорної кави не уживай хліба, булки або тіст.

В часі промов, які повинні бути як найкоротші, їсти не належить, а коли пють здоровля, то держачи чарку всіми пальцями правої руки, дивись на того, чиє здоровля пється.

Перед питтям треба витерти уста, щоби не лишати плям на склі і пити тоді коли в роті нема страви.

Від стола встається на знак господарів, котрим дякується подібно як і прочим гостям, почім всі переходять до сальону, де при танцях або, коли це піст, при розмові, сходить решта часу

По обіді не випадає сейчас відходити а треба хоч пів години перевести час на розмові.

А при відході дається дрібну нагороду служниці, що помагала при столі.

Не належить ніколи опускати товариства без пращання, а коли господарі дому припоручать провести кого домів, треба се зробити.

Коли спеціяльно прошено кого на обід, має він обовязок в кілька днів опісля подякувати за це письменно.

## §. 10. Вечір

Між годиною 7 а 8 вечером вибираємся після уложеної програми до театру або кіна, а коли лишаємся дома, переводимо час на читанню, слуханню радія або розмові.

Вечірний ґарнітур джентельмена повинен відповідати моді останніх літ. Сорочка біла, півтверда, викладаний твердий ковнірець, темна вязана краватка, тверді манкети і темна обув, а до цього темне вбрання складаються на вечірний одяг.

Коли сподіємся гостей, одягаєм смокінґ, спінки до твердої сорочки білі або чорні, чорну шовкову мушку, тонкі скарпеткі чорні і чорні лякери. Панчіх мущина не повинен уживати.

Жіночий вечірний стрій є зависимий від моди, пори року і ґусту дами.

Коли вечером прийдуть гості тоді час сходить на конверзації і продукціях музично-вокальних господарів і гостей.

В цю пору дня подають у Франції каву і солодощі, а в нас звичайно вечеру, яка повинна складатись з легкостравних віктуалів.

Звичайно господар має на своїй карті візитовій означений один день в тиждні, коли у вечір приймає гостей, другий такий сталий день в тиждні має господиня дому і в такі дні не потреба запрошення.

Дні принять дають можність згуртовання біля себе круга людей дібраних і дистинґованих, а круг цей можна дальше доповнювати і поширити бо добрим знайомим вільно в дні принять привести нових гостей.

При прибутю гостей в сталі дні принять господиня перебуває в сальоні, занята читаннєм книжки або робіткою. В куті кімнати стоїть

більший стіл, на ньому самовар з кипятком, чайник з есенціэю, філіжанки, ложочки і серветки, а кромі цього склянки і вино, тепла чеколяда, хліб з маслом, тарельці і вилки. При подаванню підвечірку помагає господині дому служниця, або дочка. В одній руці подається філіжанку з чаєм, а в другій цукорничку, окремо на підставці бабку, плястерки цитрини, рум хліб з маслом і тіста, що для вигоди гостей складається на малих столиках присунених до сиджень.

Коли гостей богато, панове обслугуються самі.

Товариська гутірка ведеться біля літературних новостей, театру, мистецтва, вистав, туалєти і т. п і людина, яка хоче уходити за культурну, мусить докладно орієнтуватися у всіх цих справах.

Панове і пані можуть курити папіроски, некурящим паням подається цукорки в гарних бомбонєрках.

До вечірних принять належать в Англії „fife o'clocktea", у нас підвечірки, на які висилається вже запрошення, при чому молоду панночку проситься завсіди іменем матери а дама не просить ніколи іменем мужа, котрий не мусить бути на підвечірку.

## § 11. Ніч.

Основою нормального способу життя, який дає свіжість і молодий вигляд, є сон, не

довший і не коротший, як через 8 годин. О годині 10—11 стихає гамір в хаті. Жінка бере теплу купіль і перебирається в довгу (у заміжньої шовкову, у дівчини батистову) сорочку, або піжаму, о скільки не має стриженого волосся, чешеться миє зуби і до ліжка. Мущина рівнож бере теплу купіль, або миється по пояс, чистить зуби, убирає піжаму і легкі теплі пантофлі, та спішить спочати.

У декотрих людей є звичай читати перед спанням лежачи в ліжку. Звичай це поганий, бо з одного боку зраджує брак виховання, з другогож псує непомірно силу зору.

До ліжка не належить уживати дискретних перфум.

Жінка повинна перфумуватися стало од ним родом перфум, вкладаючи перфуму до одягу, білизни і т. п. а не скроплюючись безпосередно, при чому належить уважати, щоби не вживати сильних дуже ані також млавих пахощів. Жінка може спальню і будуар скроплювати перфумами яких уживає. Мущина кромі води кольонської до голення і до волосся не уживає ніколи перфум.

## В) Джентельмен поза домом.

### §. 12. На вулиці, уклони.

Богато людей не зважає на се, що наше поведення на вулиці є образом нашого виховання і інтелігенції, не оцінює, як слід, характе-

ру новітньої вулиці і думає, що вона є так свобідною, як перша ліпша стежка на гірській полонині.

Вулиця одначе є цею дорогою, що вяже дім з робітнею, а будучи частиною суспільного життя, має свої правила, яких мусимо на ній придержуватися.

Головною нормою поведення на вулиці є, щоб на ній вистерігатися всіх навичок, якими легковажилиб ми своїх ближніх.

Життя на вулиці се розширене життя товариське, де знаємо лише декотрих людей, але поважання наше мусимо на вулиці оказувати супроти всіх людей.

В першій мірі мусимо на вулиці бути бездоганно і відповідно одягнені, мати рукавички на руках, не вкладати рук до карманів від штанів або пальта, не накладати капелюха на бік або пересувати його в фантастичних формах аж на потилицю.

На вулиці належить йти уважно, спокійним повільним кроком, а коли нам спішно, користаємо з підвод або інших середників льокомоції. З другого боку хід наш не повинен бути отяжілий і лінивий, ані получений з ви махуванням руками.

Не належить вистоювати довго на розмовах серед вулиці, а жінки не повинні мішатися в юрбу і задержуватися довго перед виставами склепів.

На вулиці не говориться занадто голосно, не сміється, не свищеться, не їсться, не вільно вдивлюватися в лиця прохожих без потреби, штуркати ліктями, плювати або вести розговір зі знайомими, що сидять у вікнах.

Коли йде три особи разом, лишають вільний прохід для прохожого з протилежної сторони в сей спосіб, що одна з осіб лишається позаду, а коли йде двоє, не розлучаються і їх треба обходити боком.

Візника кличеться знаком руки.

Не несеться порасоля, або палиці під пахою, або звернених кінцем вперід, коли кого мимоволі штовхнеться, треба його перепросити і завсіди піднести женщині предмет, який випаде їй з руки.

Жінки не повинні ніколи сідати біля візника і обвантажуватися багатьома пакетами.

Гідна постава, гарний елястичний хід, бездоганне одіння і поважний настрій творять гармонію і збороняють окруженню нас зачіпати.

Коли незнайомий зачіпить на вулиці женщину, вона відповість йому холодним тоном, що не заключає знайомства на вулиці.

Уклін це поздоровлення, яке кожда людина знає в більш або менш досконалій формі, а треба знати, що уклін часто є одинокою рекомендацією, яка промовляє за людиною.

На вулиці кланяється мовчки, за виїмком знайомих і приятелів, до котрих вільно промовляти, а також тоді, коли оправдується або перепрошується другого.

Елястичний спосіб поздоровлювання вимагає обсервації і немалої вправи, якої можна набути на лекціях танців.

Мущина не повинен підносити високо капелюха або держати його так, що не бачить того, кому честь віддає, поздоровляти треба з віддалі двох кроків, а визначні особи з дальшої віддалі, причім капелюх держиться в руці, аж доки ся особа не перейде.

Мущини здоровкаються стоячи, а держачи капелюх в правій руці похиляються трохи, коли сидять встають на вид женщин або особи вищої віком чи там становищем, лише супроти добрих знайомих і приятелів вільно сидіти або дещо піднестися і зараз потім сісти.

Женщини можуть сидіти підчас поздоровлення, а встють лиш перед знатними в суспільному життю особами.

Ніколи не належить удавати, що не бачиться уклону.

Не відповідається на уклон лише тоді, коли дуже важні причини примушують нас до цього а. не, щоб ми не улягали настроєві.

Впадаюче зірвання „на рівні ноги" або приглядання певній особі через льорнетку, це способи узнаної імпертиненції, до якої нераз примушує нас життя, але способів цих уживаємо в крайній конечности.

Пізна ніч і тьма увільняють нас від обовязку поздоровлювання.

В певних обставинах уклін може вийти непожадано і вказати на брак такту.

Мущина не приступає до жінки на вулиці. коли цю жінку знає лише з товариства, а коли відпроваджує жінку домів, не вистоює з нею під брамою.

Коли йдеш в товаристві, якому кланяються, мусиш це рівнож вчинити, що робить твій товариш.

Коли йдеш з жінкою, держися її лівої сторони, хоч на заході мущина ходить завсіди від сторони шоси (вулиці), при цьому памятай, що ходження під руку не є вказане, при переході через вулицю помагай товаришці, беручи її легко за лікоть, піддержуй її при сходженню зі сходів йдучи на сходи все перший.

В англьосаських краях вільно кланятися знайомій женщині щойно тоді, коли вона дасть знак головою.

При задержанню на вулиці подається руку, зглядно чекається на подання її зі сторони осіб старших або женщин; в Еспанії і Португалії одначе женщина чекає завсігди, щоб їй мущина перший подав руку на привітання.

При висіданню з поїзду, трамваю, авта і в ресторані або каварні мущина йде все перший перед женщиною, яку супроводжає.

На вулиці ніколи не цілуй жінки в руку, хочби се була навіть старша особа, коли особа з якою йдеш пристане за ділом ,йди поволи наперід і підожди на неї, а коли вона з ким розмовляє принагідно, не прислухуйся.

## §. 13. При праці.

Совісність і старанність в виконуванню праці без огляду на це, якого вона є рода, є признакою джентельмена, бо правдивий джентельмен любить працю і уміє її пошанувати, знаючи, що праця не є ганьбою.

Основним правилом поведення при праці є точність яка є основою доброго приміру для підчинених, а вдоволення для наставників, а придержуватися її — повинно бути нашою другою натурою, а не лише вислідом ріжних карних санкцій.

Коли умовленося о стрічу в інтресі, приходиться 5 10 хвиль скорше і чекається 15 хвиль поза умовлений час.

Другим правилом є чемне поведення супроти підчинених та зглядом інтересентів, бо грубе поведення не лише що здраджує брак виховання, але може нанести ріжні матеріяльні втрати.

При праці зосереджує джентельмен всю свою увагу на своїй роботі, не курить, не перебиває товаришам зайвими питаннями, або в якийнебудь інший спосіб.

## § 14. Публичні місця
### а) Театр, кіно, кабарет.

Білети належить купити заздалегідь, щоб не вичікувати при касі, а на годину перед представленням треба бути готовим до виходу з хати.

По даму з якою умовився, треба поїхати, відвезти її до театру, а опісля з поворотом домів. Підчас перерв забавляється даму розмовою і жертвується їй пуделко цукорків або чеколяди, а коли мущина бажає вийти на паріроску, то мусить просити даму до буфету, де можна курити, бо дами не вільно ніколи лишати самої.

На прмієру або бальові вистави одягаються панове у фраки а пані в строї балеві; позацим панове, сидячі на середних місцях, мають штани в сірі паски і чорні маринарки, в перших рядах смокінґи, в льожі фраки.

Коли треба переходити до свойого місця повз інших гостей тоді треба всіх перепросити, а переходячи осторожно і лицем до сидячих в цьому ряді, кожду особу, яку минається окремо ще раз перепросити.

В часі вистави не треба розмавляти, кашляти, висказувати свої уваги, сміятися за голосно, тупотіти ногами, за сильно бити в долоні, бо це вказує на некультуральність людини, тому, хто хорий, або перестужений не повинен ходити до театру, щоб своїм кашлем других не денервувати.

Акторам передається квіти через возьних, ніколи не дається самому, хиба знайомим і то за кулісами.

Подібні правила заховання, як в театрі, обовязують також в кінах, кабаретах, підчас концертів.

### б) Ресторан, бар, каварня.

Коли джентельмен входить до якого небудь публичного льокалю, повинен завсіди здіймити накриття голови. До ресторану, де здіймається верхний одяг треба одягатися все елеґантно, а в цукорні де плаща не скидається, можна зайти в щоденнім одязі.

Стрінувши знайомих, кланяємося їм, а поговоривши з ними, йдемо собі шукати столика, хиба що знайомі просять, щоб присістися біля них, на що годимося або чемно відказуємо, залежно від нашого пляну.

В льокалю не треба пересиджувати за довго, а підчас споживання страв і напитків не можна придивлятися сусідам або сусідкам.

Джентельмен не залагоджує ніколи своїх інтересів в каварнях або в цукорнях, але робить це в бюрі або дома.

До служби відносися чемно, але холодно, поданий рахунок можеш провірити, не випадає однак настирливо торгуватися, бо коли приходиш до модного ресторану або каварні, будь приготований на високі ціни.

Коли йдеш з дамою то в дверях пропустиш її вперід, але опісля йдеш наперід шукати місця. Серед більшого товариства один мущина замовляє страви і платить, а потім мущини між собою роблять розрахунок, одначе так, що дами про це не сміють знати, хиба що умовленося за рівний розрахунок, який робиться явно.

В цукорнях обовязує більша свобода в присіданню до чужих столиків і до цукорень можуть жінки йти самі.

### в) Склеп.

Входячи до склепу належить уклонитися і зняти капелюх, хиба що там зимно і не палиться.

Продукти поживи доторкнені рукою уважається за куплені, — позатим не належить доторкатися всего, що є на виставі, коли купується лиш один кусок.

### г) Уряд.

В урядах належить придержуватися приписів, які там обовязують і черги, та бути чемним супроти урядників, не уживати протекції знайомих людей, не розмовляти на приватні теми, справу полагоджувати скоро. Перед урядниками не належить критикувати урядових справ, бо це звичайно належить до вищих урядів справляти похибки і недокладности.

### д) Трамвай, залізниця.

Не належить пхатися і товпити, але уступати місця жінкам, людям старшим, і інвалідам.

Вправді в Америці уступлення місця жінці зачисляється до злого тону, бо там кождий думає про себе, ми одначе европейці не маємо зовсім причини до наслідування цього поганого звичаю.

Мущина є обовязаний купити білєт для жінки, яка з ним є в товаристві, а може се зробити і для товаришів.

Хто бажає їхати в подорож залізницею, повинен брати зі собою не богато клунків, але вміло і доцільно спакованих. Найвигіднійше брати один куфер (найвище два) на баґаж, а до ваґону забирати зі собою підручну валізку з туалєтовими приборами.

На стацію приїздити належить так, щоб спокійно і без поспіху закупити білєт і сісти у ваґон,

До подорожі надається найкраще вигідний спортовий одяг, темної краски, до цього шапка спортова, дібрана до краски одягу, свобідний обширний плащ, який побіч плєда може служити за накриття, і рукавички, які хоронять руки від бруду і пороху,

В поїзді належить поводитися з повною гідністю, не робити знайомства з кимнебудь женщинам уступати місця вигідніщі і брати їх в опіку після потреби, не курити, коли жінки цього не бажають, в міру змоги послужити співтоваришам подорожі.

На подорожних треба уважати і не довіряти їм, не полишати дорогих річей і документів комусь з подорожних, але попри це не показувати явно свого недовіря сусідам.

Їда, яку береться на дорогу, мусить бути цього рода, щоб не викликувала неприємности у других.

Входячи і виходячи з ваґону, поклонися легко присутним.

Бережи точно порядкових приписів, які обовязують всіх подорожуючих і звичайно є приміщені на видних місцях в оповістках.

У ваґоні не клади ніг на лавку, не здіймай блюзи, ковнірця і черевиків хиба, що їдеш сам, або роблять це всі займаючі купе, де нема жінок.

Паням і старшим поможи всісти і висісти, як рівнож примістити їх пакунки.

Не належить закривати собою погляду на краєвид з вікна, говорити з вікна до другого ваґону, читати книжки або газету, які читає сусід, кидати щонебуть і плювати на підлогу, сідати до невідповідного купе, як курячому до купе для некурячих, мущині до купе для жінок; не належить отвирати і замикати вікно без згоди всіх подорожних присутних у ваґоні.

Не треба ніколи показуватись ориґінальним в подорожі, бо в сей спосіб наражуеться людина на сміх товариства.

## § 15. Прогульки, спорти.

На прогульках можна поводитися свобіднійше і весело, але все придержуватися правил доброго виховання і чемности, бо інакше прогулька тратить всяку вартість.

Не вільно поступати в сей спосіб, щоби чреез це нарушено порядок прогульки, а іменно: відставати від товариства, заходити до ха-

ти без діла, зачіпати людей, кидати каміння, толочити засіви і траву, ломити молоді деревця, зривати квіти і овочі з деревини, підписувати себе або других на мурах, каменицях, деревах, розкидати рештки їди і папері по дорогах і полях.

В гостях на селі треба бути скромним, їсти і пити уміренно, не кричати і не співати без згоди господарів і в не відповідний час.

Господарям подякуй за гостину і нічліг, обдаруй після змоги або заплати, щоб і другим разом був бажаним прогульковцем.

При спортових грах належить придержуватися всіх правил гри, грати спокійно і не запалюватися.

Коли інші грають без верхних одягів в сорочках, треба до них приноровитися.

Гру скінчену обговорюємо спокійно, не ображуючися за програну і не критикуючи тих, що побідили.

При всіх спортах добре треба познайомитися з відносними поліційними приписами, яких незбереження наражує на кари і догани.

До купелі уживай відповідного костюму, та придержуйся приписів купелевого місця.

При всяких забавах не перешкоджуй другим, уважай, щоб другому не вчинити шкоди, або прикрости, а особам, які напр. спіткнуться і впадуть, поможи завсіди встати, причім старайся робити завсіди натуральні і гарні рухи.

## §. 16. Заграничні подорожи.

В Европі є тверді правила суспільного поведення, яких треба придержуватися, та при цьому не обурюватися на відмінні звичаї чужини.

Білля, одежа і обув обовязують такі, як загально це було сказане, а форми привитання такі, як це описано вище з деякими відмінами, на які в кождім краю треба звертати увагу. При повитанню не здіймається рукавичок.

В ресторанах, каварнях, цукорнях і т. п. найлучше вішати одежу перед собою, хиба, що відберуть її при вході до одягальні.

В каварнях можна дістати перо і чорнило до писання листів.

Напивок служби виносить 5—10% рахунку, який платимо.

По всякі інформації найкраще звертатися до полісменів, при чім треба його поздоровити, а при відході подякувати.

В готелях обовязують правила їхнього порядку, при чім треба розвідатися, чи службу оплачується окремо, чи зачисляють це вже в рахунку.

До крамниць входити без папіросок, — радше просити в середині о дозвіл закурення, а в цукорнях, трамваях і ґалянтерійних склепах курити не вільно.

За сидження в парках більших міст побирають що години оплату, по яку приходять до гостей призначені службовики.

Загально знаним є, що кава є дорозча в цукорні ніж в каварні, їда дорозча в каварні, чим в ресторані, а дешевша в їдальні.

При закупах товарів питайте вперід про ціну, а при відході перерахуйте здачу.

Коли наймаєте кімнату, питайте про оплату і про всі дрібнички щодо обовязків і прав.

При повороті домів, по замкненню входової брами, коли не маєте свойого ключа, платите сторожеви дрібну монету за отворення.

Не треба ніколи уживати дотепних слів і жартів супроти людей, яких добре не знаємо і не треба дивуватися, коли дехто на наші запити дає нам пояснення підвищеним тоном, бо нема в цьому ніякого наміру нас образити.

# ЧАСТИНА III.

## Правила поведення в спеціяльних случаях.

Доповненням пізнаних досі загальних правил суспільного поведення являються норми товариського поведення в спеціяльних случаях життя культурної людини, які слід нам докладніще пізнати.

### § 1. Імянини.

Обовязком кождого джентельмена є зладити собі з початком року поіменний спис всіх осіб, з котрими удержується товариські зносини, та при кождій особі зазначити день її уродин і імянин.

Коли знайомий не належить до наших близьких, пересилається йому на кілька день перед імянинами карту візитову, або почтову листівку з бажаннями, бо це лишає завсіди дуже милу згадку і чужих людей настроює до нас прихильно.

Коли живемо в тісніщих зносинах зі знайомими, тоді в день імянин, або уродин передаємо їм невибагливі дарунки, які в случаях запрошення на свято імянин вручаємо солєнізантам особисто.

При дарунках з нагоди імянин обовязують одначе слідуючі правила: а) дівчині можна дарувати дрібні подарунки і то такі, щоб не можна було їх уважати за прояв любовних почувань, коли не маємо наміру конкурувати. напр. книжки, квіти, цукорки; не належить дарувати цінних золотих або срібних предметів, квітів чевоних або рожевих; б) замужній жінці можна жертвувати цукорки, книжки або квіти (не червоні); в) мущинам дрібні дарунки, але не дорогоцінні перстені, брансолєти, квіти, солодощі або напитки, бо можуть стати причиною образи.

На случай незапрошення на імянни пересилається звичайно картку візитову мущині, а квіти жінці.

Позатим особам, супроти яких ми позістаємо в відносинах залежности або спеціяльної пошани, не належить пересилати ніколи ніяких подарунків, бо се моглоби бути оцінене яко намір придбання чужих зглядів і образити солєнізантів.

## §. 2. Свята.

Торжественні Свята примушують джентельмена до зберігання певних обовязків і приписів. З нагоди Рівдва і Великодня пересила-

ємо всім знайомим бажання веселої забави, а на Новий Рік поза бажаннями належить принагідно зложити візити всім знайомим, з котрими не удержуємо близчих товариських зносин.

Щоб на Різдво або Великдень можна було зложити візиту, на це треба мати спеціяльне запрошення, бо відвідини без запрошення і в невідповідний час в ці дни можуть господарям стати прикрими і непожаданими.

## §. 3. Хороба знайомих.

Мущина довідавшися про хоробу знайомого відвідує його найблизчого дня в годинах пополудневих, а коли хорою є знайома жінка, не може відвідувати її особисто, лише пересилає квіти.

Рівнож жінка довідавшися про хоробу свойого знайомого, може передати йому лист або картку візитову, а коли хорою є її знайома, тоді може зложити їй візиту особисто.

## §. 4. Похорон.

Співчуття і почесть для болізни найблизчих помершого повинні виявитися на зовні в повній дискретній формі. В день похорону належить піти з похоронним супроводом на кладовище, де треба держатися на боці і не підходити до родини помершого зі словами розради, а в якийсь час по похороні належить переслати для дому помершого слова жалю з приводу втрати.

Візити кондоленційні, нераз в нас практиковані, не належать до доброго тону.

Жалібний стрій становить чорна опаска на рукаві і капелюсі, а підчас великої жалоби носиться чорні рукавички, чорні запинки до манкетів, чорну краватку і чарний ремінець до годинника; кореспонденцію ведеться на папері з чорним паском довкола листа (за виїмком поздоровлень); до візитівок уживається рівнож коперти з чорною обвідкою.

По смерти родичів або дітей носиться крепу через цілий рік, по смерти супруга через рік крепу, а через пів року чорну краску одягу, при чім жінки вживають довгого вельону; по смерти інших кревних носиться чорне убрання через час від трьох до шести місяців.

Старші жінки носять стало жалібний стрій по смерти чоловіка.

В часі жалоби не налелить голосно розмовляти і сміятися і треба вистерігатися натовпу і великого руху вулиці.

Як з одного боку є безумовним обовязком людини брати участь в похоронах рідні, знайомих, добродіїв і тих, що згинули в боротьбі за національну справу або заслужилися, як діяльні громадяне, так з другого боку нема обовязку провожати на цвинтар осіб мало знайомих, бо в цьому случаю вистарчить пройти за домовиною кількасот кроків і бути на панахиді дома або в церкві.

## § 5. Весілля.

Давніще прошено на весілля навіть дальших знайомих, при чім запрошені брали участь не лише в обрядах церковних, але також в цілім весільнім святі.

Нині запрошення на вінчання не обіймає запрошення на весільне приняття, на яке треба мати спеціяльне запрошення весільне.

На запрошення на вінчання відповідається листом ґратуляційним, або у вечірньому одязі йдеться в означений день до церкви на вінчання і там по скінченім обряді складається новоженцям особисті побажання.

Колиж джентельмена запрошено на весільне приняття, обовязком його є приладити подарунок весільний для молодих.

Дружба проводить молоду до церкви, держить її букет і сповняє припоручення, а позатим є обовязаний постаратися для своєї дружки букет, красками підхожий до її суконки, підчас вечері бавити гостей і піддержувати радісний настрій в цілому приняттю.

## §. 6. Хрестини.

Не повинно відмовлятися ніколи, коли кого просять бути кумом, хиба що дуже важні причини стоять цьому на перешкоді. Для похресника купується звичайно хрестик, або медалик на ланцушку, можна рівнож дати інші

цінні предмети. Нянці, яка приносить дитину, дається невелику грошеву суму, всіж прочі подарунки складається до рук матері по охрещенню.

## §. 7. Вечерниці і балі.

На балі, де прибувається дещо пізніще від означеної години, треба завсігди приходити в костюмах, про які заздалегідь подається до відома запрошених, бо на вечерницях не обовязують жінок костюми, а мущини можуть убрати смокінґ або жакет, до якого уживається твердої сорочки з чорними або білими запинками, білого твердого ковнірця з чорною мушкою або чорною довгою краваткою, та лякерів або звичайних чорних черевиків.

Коли на балях є більше товариство, треба доконче уладити понумеровану ґардеробу.

Мущина, який запросив даму на баль, стає при перших акордах музики біля неї, подає їй праве рамя і підпроваджує, а по скінченім танцю відпроваджує даму на давне місце, або коли вона передтим стояла, подбає для неї про крісло, та гарним уклоном подякувавши дамі і свойому товариству, відходить.

Не вільно брати з рук дами ніяких предметів її ґардероби, а колиб случайно зломив поданий собі до подержання вахляр, повинен його сховати і слідуючого дня відіслати дамі новий, цілком подібний, хиба що вахляр був

вартісний, тоді може обмежитися до його направи.

На балю господар дому і його сини танцюють бодай раз зі всіми дамами, а молодий гість в першу чергу танцює з господинею дому, або її дочкою, а потім з іншими дамами. Коли дама вимовиться від танцю, не повинна цього танцю гуляти з другими, а всі танцюристи повинні гуляти бодай раз зі всіми дамами. Танцюючі мущини і жінки не повинні здіймати рукавичок і в цей спосіб неубраними руками нищити ґардеробу партнерів.

Вписаних до карнетів танців треба пильнувати, щоб дама не образилася через пропущення її.

В часі перерв належить дами, які з нами гуляють, бавити і служити їм, та жертвувати цукорки, холодні напитки і т. п.

Мущина низче 30 літ не повинен на балю ніколи вимовлятися від гуляння, хиба що зле танцює і мігби псувати забаву.

При танцю не належить притупувати, або держати жінку за сильно, рівнож жінка не повинна кластися на рамени мущини, або надто вихилятися в зад.

Дами вибирають собі дансерів, подаючи їм букет або квітку з нього, а до котиліона проситься підчас самого балю.

В часі балю не належить приглядатися другим, критикувати інших або іронічно з когось насмішкуватися.

Коли баль є зорґанізований на якусь ціль, тоді належить з усіми господинями балю бодай хоч по разу гуляти.

Позатим на кождім балю кожда жінка опріч відповідного строю, при якім ґуст самої жінки досконало собі дає раду, повинна мати фризуру, приладжену фризієром і рукавички, про які звичайно пані забувають, хоч вони є необхідною частю балевої туалєти.

На модні данцінґи приходиться завсігди в товаристві і то досить пізно, при чім мущини одягають фрак або смокінґ, які є в елєґантних льокалях одягом обовязковим, так, що до такого льокалю в іншім одязі звичайно служба не впускає нікого.

## §. 8. Подарунки.

Подарунки, які є товаришами святочних днів нашого життя, а часом лагодять терпіння зболілої душі, які звичайно висказують бажання одної людини вчинити щасливою другу, або вчинити їй приємність — повинні бути завсігди досконалими і без закиду, так, щоби обдарований мав легкий і приємний обовязок в складанню подяки.

Тому чекай, доки не будеш міг жертвувати гідний подарунок, а коли не можеш ждати, тоді позич на це гроші, бо нічо так не осмішує людини, як подарунок лихий і без

смаку. Подарунки свідчать про характер людини, про її смак і спосіб думання.

Вище вже пізнали ми, коли і які подарунки належить і можна давати, лишаються нам лише деякі замітки в цьому напрямі.

При прийманню подарунків дуже важною річчю є прииняття подарунку з відповідною ґрацією і тактом.

Коли нам жертвують букет квітів, треба перше розвинути папір, приглянутися їм, а опісля покласти на стіл. Так само всі інші предмети, які нам приносять в дарунку перше оглядаємо, висказуємо декілька приємних слів про них, та дякуючи ввічливо за честь, кладемо даровані предмети, де слід.

Коли ми одержали який дорогоцінний клейнот н. пр. перстень, бранзолєтку, годинник і т. п., тоді предмети ці будемо носити при найблизчій нагоді.

Належить все памятати про це, що післанцеви, який нам доручив подарунок, треба дати чесну грошеву заплату за послугу, відповідну до його праці і вартости дарунку.

# ЧАСТИНА IV.

## Листування.

З форми, змісту і почерку кождого листа виразніще і ясніще пізнаємо характер людини, чим з його бесіди, бо всі зручні а навіть облесні враження, які грають першу ролю в устних зносинах між людьми, відпадають майже зовсім в листі, де письмо промовляє тільки до очей читача.

Томуж і лист має інші права і не завсігди добрий бесідник вміє писати бездоганно добрі листи. В бесіді не одну помічену хибу забувається, — а тут навпаки, написане слово зберігається і може нераз стати доказом нетактовного поведення або неуцтва.

При листуванню треба в першу чергу звертати увагу на форму листу, опісля подбати про добрий в складі зміст кореспонденції та вкінці зважати на спосіб самого писання.

### §. 1. Форма листу і його роди.

До зовнішної форми належить папір, на якому пишемо листа. Підчас коли в кореспон-

денції урядовій і купецькій приняті є сталі відповідно дібрані формати, — для листів приватного змісту маємо необмежений вибір паперів. Подібно одначе, як несмачним є яркий добір туалети, так само не мило вражає яркий листовий папір. Папір неяркої краски, першорядної якости та елеґантного формату, свідчить завсігди про естетичний смак людини. Для кождого джентельмена є необхідною річю придбати більшу скількість листового паперу і коверт одної краски і формату, а частину листів прикрасити моноґрамами, при чому не належить уживати паперу лінійованого або кратковaного або паперу лихої сорти, бо в цей спосіб вказуємо на легковаження собі наших адресатів. Краще писати менше листів, але за це добрих і елеґантних.

Кождий лист має дату на початку або на кінці, — залишення дати осмішує, а нераз може викликати непорозуміння або неприємне положення.

В Анґлії і Франції, як рівнож в Америці, пишуть листи без титулів, з короткими написами: M-r, M-me, M-elle (Пан, Пані, Панна), підчас коли у нас в заголовку подається відповідний титул адресата.

До священника пишемо „Всечестниший Отче“, до канοніка „Ваше Високопреподобіє“. до епископа „Ваше Преосвященство“, до ігумена „Високопреподобний Отче Ігумене“, до людей приватних без урядового становища

„Високоповажаний Пане“, „Високоповажаний Пане Добродію“, до президента міста „Ясновельможний Пане Президенте“, до ректора університету або техніки „Ваша Маґніфіценціє“, до осіб з урядовим становищем подібно, як до приватних осіб, з доданим титулом урядовим.

Начинається листа титулом положеним у відступі 7—8 цм. з гори, при писанню лишається з лівого боку марґінес, на інших сторонах, поза першою, пишеться з гори у відступі 4 цм, а кінчається словами: „З глибоким поважанням“, „З правдивою пошаною“, „З сердечним привітом“, „Сердечно відданий“, „Прошу прийняти висказ найбільшого поважання і вдячности, з яким остаю до Вп. Пана...“, при чому належить уважати, щоби підпис не лишався ніколи одинцем на окремій сторінці листу.

На коверті виписується повне імя і прізвище адресата з титулом, памятаючи про це, що з поміж кількох титулів вибирається завжди найважніщий.

В Польщі адресуємо письма по українськи, лише назву почти пишемо по польськи. Коли висилаємо письмо поручене — то ціла адреса мусить бути написана латинськими буквами.

Письма заграничні адресуємо на мові цього краю, до якого письмо призначене.

Форма адреси виглядає так:

А) Краєві:

Високоповажаний Пан

Др. СТЕПАН ШУХЕВИЧ

адвокат

у ЛЬВОВІ

вул. Чарнецького 24/II.

Б) Заграничні:

"HOWERLA"

UKRAINIAN BOOK STORE & VARIETIES

41 East 7th Street, N. Y. C., U. S. A.

При передачі листу післанцем поміщуєть-ся на коверті P. B. (par bonté) або „через чемність" і листу не заліплюється, бо робить це в присутности передаючого цей, кого просимо о передання.

Картки почтові посилається ремісникам, службі, або дуже близьким знайомим.

А види до осіб вище положених в ковертах.

На картках не належить поміщувати нічого такого, що моглоб стати образою для адресата.

Після змісту можемо начислити стільки родів листів, скільки ріжних інтересів і справ полагоджуємо дорогою письменною, почавши від коротко і ядерно писаного листу до купця, або банкира, а кінчаючи на гарно і мило уложенім любовнім листочку.

При всіх одначе родах листів, мусить бути задержаною форма, про яку вище сказано.

## §. 2. Зміст.

Доброго що до змісту писання листів не можна властиво вивчитися, бо воно є, подібно як конверзація, продуктом нашого образування і подібно, як при конверзації, щоб можна гарно розмовляти, треба вперід уважно прислухуватися, — так рівнож, щоб писати гарні змістом листи, треба перше студіювати добру лектуру, а передусім уважно перечитувати першорядні що до своєї вартостн зразки листів. Вправді можна набути ріжні популярні зразки листів, але вони не придадуться до осягнення цілі, тому, що поміщені там звороти не мають ніякої гладкости і елеганції, а для людей, котрі

їх уживають, виставляють свідоцтво психічного убожества.

При складанню листу, належить в першу чергу зібрати думки, які хочемо висказати, скласти їх у відповідні речення, а написавши, провірити, чи можемо словами виповісти написане гладко і доцільно. Коли наші думки будуть вимушені, а речення звучатимуть ненатурально, тоді стиль листу є слабший.

Зміст листу повинен бути простий без ніяких штучних і патетичних фраз. Над кождим словом треба застановитись, а хто не має вправи в писанню листів, повинен перше скласти собі концепт листу, бо лист не повинен мати ніяких поправок або зчеркнень, так, щоби не був занедбаний або нестаранний, але навпаки мав, зміст невимущений і гладкий.

Лист не сміє бути пристрасний або їдкий, вираження його, хоч сильні, повинні бути умірковані і зрівноважені, а коли це є лист в справі якогось інтересу, не має мати ніяких прикрас, або фантастичних фраз, але річевий і зовнішно без ніяких хиб.

Листи належить писати завсігди при спокійних нервах тому, коли хто в гніві або поденервований, хай здержиться від писання листу.

При повідомлюванню другого про якусь неприємну новину, треба з початку приготовити його на це.

Уміщування знаків P. S. (post scriptum) не є вказане, бо воно доказує, що лист писано неуважно, так, що пропущену наслідком неуваги якусь важну відомість поміщується на кінці листу.

## §. 3. Письмо.

Загалом пишеться листи руками, але в останніх часах уживається рівнож і до приватної кореспонденції машинового письма.

Письмо листу викликує завсігди враження на адресаті, бо чим є для бесіди гарний і симпатичний голос, а для рухів тіла ритміка і ґрація, тим для листу є письмо.

Кождий повинен стреміти до цього, щоби виробити собі гарний характер письма, бо це є прикрасою культурної людини.

Подібно, як інші наші спосібности вміємо розвивати дорогою безвпинної вправи, так рівнож вправою зможемо набути гарний почерк.

Щоб письмо могло другому заімпонувати, мусить мати в собі певні черти індивідуальности, щоб не було шабльонове, а через це нудне і тяжке, бо в письмі мусить пробиватися наша індивідуальність в парі з почуттям краси і гармонії.

Позатим не сміє бути в письмі ортоґрафічних помилок, бо хиби в цьому напрямі, хочби письмо було найгарніше, кидають на людину поганv тінь неуцтва і незнання мови, якою орудуємо.

# ЗАПИСНИК.

## Імянини знайомих: